

Skript

HISTORISCH TIJDSCHRIFT

Recensie: Ethnicity in medieval Europe, 950-1250. Zij wij zij? Etniciteit in middeleeuws Europa

Auteur: Pim Storm

Verschenen in *Skript Historisch Tijdschrift*, jaargang 47.2, 51-53.

© 2025 Stichting Skript Historisch Tijdschrift, Amsterdam

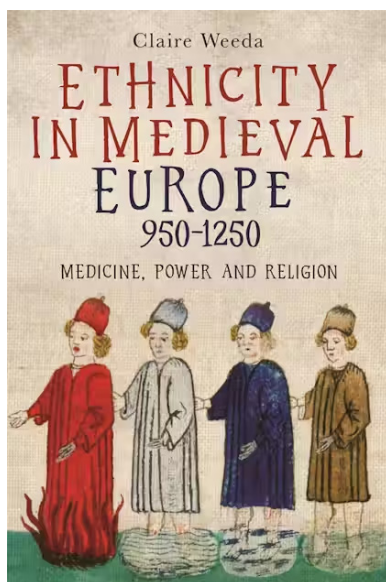
e-ISSN 3051-2506

Skript Historisch Tijdschrift is een wetenschappelijk blad dat viermaal per jaar verschijnt. De redactie, bestaande uit studenten en pas afgestudeerden, wil bijdragen aan actuele historische debatten, en biedt getalenteerde studenten de kans om hun werk aan een breder publiek te presenteren.

RECENSIE

ZIJN WIJ ZIJ? ETNICITEIT IN MIDDELEEUWS EUROPA

Pim Storm

Ethnicity in medieval Europa, 950-1250: medicine, power and religion

Claire Weeda

Woodbridge: York Medieval Press, 2021

Hardcover, €143,-. Paperback, €39,95

346 pagina's

Volume 2 in de vierdelige reeks *Health and healing in the Middle Ages*.

De Roman van Moriaen (c. 1275) geeft een verzoenend beeld van de rol van huidskleur in middeleeuws Europa. Een zwarte ridder op een groot, zwart paard uit het land van Moriane was op zoek naar zijn vader, een van de Ridders van de Ronde Tafel. Hoewel enkele andere ridders hem in eerste instantie wantrouwden, bewees de ruiter tijdens een gevecht zijn ridderlijkheid. De kleur van zijn huid maakte vanaf dat moment niet meer uit, concludeerde de dichter van de roman: 'Al was hi sward, wat scaetde dat?'¹

De werkelijkheid was destijds minder rooskleurig, laat Claire Weeda zien. Op basis van het onderzoek waarop ze in 2012 promoveerde, betoogt de Leidse mediëviste in *Ethnicity in medieval Europe* (2021) dat er wel degelijk een waardeoordeel aan huidskleur en afkomst werd gegeven in de Europese Middeleeuwen. De door Weeda bestudeerde periode begint halverwege de tiende eeuw, wanneer Benedictijnermonniken catalogi van etnische eigenschappen begonnen op te stellen. Ze eindigt in het midden van de dertiende eeuw. In die periode zwengelden nieuwe Latijnse vertalingen van de werken van

Aristoteles uit het Arabisch grondige heroverwegingen aan in het Europese gedachtegoed over etniciteit.

Etniciteit was in deze drie eeuwen van cultureel en politiek belang, schrijft Weeda, omdat autoriteiten er specifieke en per etnische groep universele karaktereigenschappen aan verbonden. Ten grondslag aan dit gedachtegoed lag een machtsdiscours: degenen die hun ideeën neerpenden, zetten hun eigen afkomst doorgaans als superieur af tegen de andere volkeren die zij beschreven. Weeda vertrekt hierbij onder meer vanuit het invloedrijke werk van Geraldine Heng, *The invention of race in the European Middle Ages* (2018). Heng schrijft hier dat het spreken of schijven over anderen altijd onlosmakelijk verbonden is met het spreken of schrijven over zelve. Waar de Saksen door de Franse dichter Jean Bodel (c. 1165-c. 1210) bijvoorbeeld als arrogant worden weggezet, zijn de Fransen volgens hem 'edel en moedig'. Niet alleen wordt de voorbeeldigheid van de Fransen erdoor benadrukt; Bodel plaatst hen tevens boven de Saksen in een hiërarchie. De verbintenis tussen zelve en anderen is een thema dat in alle zes hoofdstukken van Weeda's boek terugkeert.

Van de twee delen waarin het boek is opgedeeld legt het eerste in drie hoofdstukken de nadruk op de ontwikkeling van ideeën over etniciteit. Theorieën uit de late Oudheid en vroege Middeleeuwen vormden de wetenschappelijke onderbouwing voor specifieke karaktereigenschappen die middeleeuwse geleerden aan volkeren toedichtten. Etymologieën en genealogieën waren bijzonder invloedrijk en hadden veelal betrekking op huidskleur. Zo zouden Albaniërs hun naam gekregen hebben door de witte kleur van hun haar (*albus* in het Latijn), terwijl de Moren – zoals de ridder uit Moriane – vernoemd waren naar het Griekse *maron*, dat zwart betekent. Het tweede hoofdstuk biedt naar mijn mening de vernieuwendste conclusies. Hierin doet Weeda overtuigend

uit de doeken hoe omgevingsdeterminisme (*environmental determinism*) na aanvang van de kruistochten aan het einde van de elfde eeuw een belangrijke factor werd in het Europese gedachtegoed over etnische eigenschappen. Vanaf die tijd beargumenteerden Europeanen dat de klimatologische omstandigheden waarin volkeren leefden hun karakter bepaalden. Vertrekkend vanuit de ideeën van Hippocrates evenals Galenus' humeurenleer waren volkeren in koude klimaten doorgaans dapper, mannelijk en sterk, maar impulsief; terwijl volkeren in warmere klimaten vrouwelijk, schuchter, sluw en intelligent zouden zijn. In gematigde klimaten – waar deze geleerden toevallig zelf vandaan kwamen – leefden volkeren met de ideale balans van eigenschappen. De balans was politiek veelzeggend, benadrukt Weeda, omdat geleerden en leiders aan de hand van dergelijke theorieën bepaalden of volkeren al dan niet tot zelfbestuur in staat zouden zijn.

Het gaat Weeda niet alleen om de categorisering en indexering van uiterlijke en innerlijke kenmerken. De interpretatie ervan aan de hand van ideeën over gender, moraliteit en de disciplinerende functie van deze ideeën is wellicht van nog grotere waarde. Deze gelaagdheid in het middeleeuwse denken is een van de sterkste punten van dit boek en komt het duidelijkst naar voren in de praktijken die Weeda in de laatste drie hoofdstukken behandelt. Sprekend is bijvoorbeeld de 'morele paniek' die uitbreekt als gevolg van frivole modetrends van lang haar en zwierige kleding. De angst dat Engelse mannen door de lengte van hun haar op moslims zouden lijken, leidde rond 1100 tot rituele kappersbeurten en straffen die zo ver konden gaan als een algehele verbanning uit de kerk. Etniciteit kon op die manier een prominente rol hebben in militaire en imperialistische contexten, waarbij etnische stereotypen vaak dienden om de strijdvaardigheid van volkeren te onderstrepen of ontkrachten, en om

de kolonisatie van vaak door islamitische leiders bestuurde gebieden te rechtvaardigen. Aan de twaalfde-eeuwse Universiteit van Parijs, waar jongeren uit heel Europa naast elkaar leefden, gaven studenten een heel eigen invulling aan etnische stereotypen. Zij organiseerden met enige regelmaat etnische ‘spotwedstrijden’, die niet eens vijandig van aard hoefden te zijn. Hoewel spotdichten en smaadresdes zeker iemands reputatie konden schaden en zelfs tot buitensluiting konden leiden, droegen dergelijke evenementen volgens Weeda vaak juist bij aan een amicale sfeer – een staaltje twaalfde-eeuwse studentikoziteit?

De belangrijkste beperkingen van het boek zijn geografisch en sociaalcultureel van aard. Weeda’s analyse is uitsluitend gericht op militaire en intellectuele elitekringen, waarmee ze de ideeën van de meeste Europeanen onderbelicht laat. Uiteraard vormt de schaarste van middeleeuwse bronnen een grote methodologische uitdaging, maar historici als David Nirenberg, Emmanuel le Roy Ladurie en Natalie Zemon Davis hebben laten zien dat het gebruik van bijvoorbeeld juridische verslagen nog altijd tot vernieuwende inzichten kan leiden over het gedachtegoed van de ‘gewone’ mensen in de Middeleeuwen en de vroegmoderne tijd.

Voor een onderzoek dat de verbinding tussen zelf en ander herhaaldelijk benadrukt, is de richting van deze verbinding bovendien opvallend eenzijdig. Weeda bestudeert alleen ideeën die in het noordwesten van Europa circuleerden, waarmee het perspectief van ‘de ander’ buiten beeld blijft. Hoe keken volkeren en hun vorsten in de Levant tijdens de Kruistochten bijvoorbeeld naar de West-Europeanen die hun gebieden binnenvielen? Antwoorden op deze vraag kunnen inzichten bieden in de mate waarin ‘Europese’ of Westers-christelijke ideeën over etniciteit uniek waren of destijds in vergelijkbare vorm elders bestonden. Het

aankomende onderzoek van Josephine van den Bent en Lisa Kattenberg naar etniciteit en identiteitsvorming in pre-moderne contactzones in Eurazië, Afrika en Zuid-Amerika vormt dan ook een veelbelovende toevoeging aan de bestaande historiografie.

Niettemin is *Ethnicity in medieval Europe* een waardevolle bijdrage aan het onderzoek naar etniciteit, groepsvorming en sociale verhoudingen in middeleeuws Europa. Hoewel de aandacht voor racisme en etnische ongelijkheid in het middeleeuws onderzoek de laatste decennia rap is gestegen, is veel van het invloedrijke onderzoek, zoals *Black legacies* (2014) van Lynn Ramey en *Black metaphors* (2019) van Cord Whitaker, voornamelijk gericht op literaire bronnen. Weeda’s analyse van catalogi, medische en juridische verhandelingen en militaire handboeken belicht de institutionalisering van etnische stereotypen, waarmee ze laat zien dat deze stereotypen diep in de Europese wetenschap en politiek verweven waren. De twijfel in de *Roman van Moriaen* is niets meer dan een bevestiging daarvan.

Pim Storm is redacteur bij *Skript Historisch Tijdschrift* en volgt de Onderzoeksmaster Geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Hij schrijft zijn masterscriptie over de uitwisseling van ideeën en indrukken over religie en etniciteit in dertiende-eeuwse reizen door het Mongoolse Rijk.

Eindnoten

- 1 Roman van Moriaen, met inleiding van Jan te Winkel (Groningen 1878) regel 771.